

ÉGTÁJ

PETKOVICS KÁLMÁN

VÉLEMÉNYEK ERDEJÉBEN (I.)*

Ez az írás újságolvasók, létező újság olvasóinak kérdéseivel, bírálataival, javaslataival foglalkozik. A véleménygyűjtést kezdeményező és szervező szerkesztőséget gyakorlati célok vezérelték. A politikai rendszer néhány vázlatosan körvonalazott tárgyköréből kérdéseket, véleményeket, javaslatokat kért az olvasótól, hogy ezekhez igazodva, ezekből okulva, válaszolva, vagy válaszoltatva, érdekesebbé tegye a lap tartalmát, alkalmazkodhassék az olvasók érdeklődéséhez, információigényéhez és egyéb kívánságaihoz. Az elsődleges cél részben valósult meg. Túl sok kérdés (vélemény, javaslat) érkezett a szerkesztőségbe. Több mint hétezer. Helyszűke s az időszzerűség mulékonyága miatt nem lehetett mindre válaszolni.

Az összegyűlt anyag érdekes, izgalmas olvasmánynak bizonyult. Lát-hatatlan olvasó szolt, kérdezett, kívánt, indítványozott: néha elvontan, általánosságban, de a legtöbbször szokimondón, konkrétan, célirányosan. Olvasás közben kezdtük sajnálni, hogy előzőleg »megfeledeztünk« a statisztikai feldolgozás követelményeiről. A tartalmak összessége így is sokszínű, változatos mozaikképet nyújt az olvasóközönségnek nevezett, egymásról keveset tudó egyedekből álló, laza szövődékű, »légnemű« társadalmi csoport eszmei, politikai, gazdasági, társadalmi tájékozottságáról, közéleti érdeklődésének tárgyáról, jellegéről.

A véleménykutatás öt témakört ölelt fel. Most eggyel, a politikai rendszerre vonatkozó tárgykörrel foglalkozunk, melynek kérdőszelvénye *Küszöbötől a parlamentig* jelíggel hagyta el a sajtót. Miért éppen ezt választottuk? Elsősorban a fogalom általánossága, tágassága, befogadóképesége miatt. Sok kérdeznivalót kínál minden réteg, korosztály számára, s már az is figyelemre méltó, miről mit s mennyit kérdeznek az emberek, mi iránt érdeklődnek, mit bírálnak, indítványoznak, s milyen témakörök szorulnak a kíváncsiság homályosabb zugaiba. Korántsem csak a bő választék csábított. Az érdekeltség, érintettség is gyakoribb, általánosabb, közvetlenebb, intenzívebb, mint a többi tárgykör (agrárpolitika, nemzetiségi viszonyok, külpolitika, kommunális rendszer) esetében.

Másrészt a többi tárgykör (a külpolitika kivételével) szervesen beletartozik a politikai rendszer fogalmába. Közéleti akarások, óhajok, szándékok, cselekvések, viszonyok, gondok, problémák, igények, intézmények, szükségletek birodalma terül el a lakás küszöbétől a parlamentig. Áthatolhatatlannak tetsző rengeteg. Ez a közösségi ember élettere. Voltak, akik

* Petkovics Kálmán politikológiai társadalomrajzát terjedelme miatt négy részben közöljük.

nem vállalták a kockázatot, kérdés nélkül küldték vissza a szelvényt: ez is mond valamit. A többség bátran nekivágott a politika sűrűjének.

Az anyag számszerű felbontását, tálalását többretegű elemzés előzte meg. A szociális szerkezet vázlata közvetlen adatokon alapul: a csoportosítás — munkások, földművesek, diákok (fiatalok), háztartásbeliek (nők), tisztviselők és értelmiségiek — az egyezményesség elvén alapul. Közvetlen adatok állnak a területi felosztás mögött is, amelyek csoportosításánál szintén konvencionális elv érvényesült: Észak-Bácska fogalma Szabadka és Topolya községek területét, a Tisza mente, a folyó bácskai partján fekvő községeket öleli fel, Bánát külön rovatba került, a Duna mentéről, Dél-Bácskából, Baranyából és a Mura vidékről származó adatok pedig *Egyebek* gyűjtőcím alatt szerepelnek. Településtípusok szerint falusiakra és városiakra osztott a »minta« tömege. Az eddigieket precíz forrásadatok alapján végezhettük el.

A »boncolás« második része összetettebb műveleteket követelt. Közülük a legnehezebb, de alapvető: a tartalmak minősítése. Egyrészt az érdeklődés szűkebb tárgyköreinek meghatározását, leírását és differenciálását, másrészt a tartalmak jellegének megállapítását és csoportosítását tartalmazza. Az érdeklődési mező parcellázása után hat különböző, többé-kevésbé mesterséges határok közé szorított, tartalmi szempontból tovább differenciálható tartományt nyertünk. Ezek jelképes címeken szerepelnek a szövegben: 1. Az öngazgatás kapujában, 2. Szavazás előtt és szavazás után, 3. Konferenciára hívnak..., 4. A küszöbön túl..., 5. Az állam könyökvédővel, és 6. Az állam távolról.

Az elnevezéseket később, a statisztikai áttekintés egyszerűsítése végett, betűjelekkel (A, B, C, D, E, F) helyettesítjük. Ezzel külön fejezetben foglalkozunk, akárcsak a tárgykörök tartalmának részletes ismertetésével. Előjáróban csak annyit: a lakás küszöbétől a parlamentig terjedő hatalmas érdeklődési területet a közelebbi megfigyelés, az észleletek érdeklődési területet a közelebbi megfigyelés, az észleletek rögzítése, vázolása és viszonyítása érdekében hat részre bontottuk. Ennyit a tárgykörök kialakításáról.

Nézzük a tartalmak jellegének és jelleg szerinti csoportosításának módszerbeli kérdéseit.

Tartalmak jellegének fogalmán a vizsgált szövegek tulajdonságait értjük: az érdeklődés tárgyköreinek felosztása után látni kívánjuk, hogyan viszonyulnak a politika alanyai a politika tárgyához. *Érdeklődő, bíráló és indítványozó* jellegű kérdésekre (véleményekre, javaslatokra) bontottuk a minta anyagát. A mennyiségi elemzés előkészítésének ez a művelete bonyolalmas és kockázatos: vállalni kell a szubjektív értéktételek hitelrontó buktatóit. Minden témakörben az érdeklődő jellegű tartalmak dominálnak. A kérdések mindig érdeklődést fejeznek ki. Mégis a »mögöttes szöveg« boncolása lehetőséget nyújt rejtettebb indítékok feltárására. A szövegek álcája gyakran éles, gúnyos, rosszindulatú, vagy másmilyen célzatoságokat, sorok között sugalmazott indítványokat, javaslatokat rejteget.

A szövegek jellegének megállapítása, minősítése, osztályozása a tartalomelemzés elsődleges célja, ami lehetővé teszi a mennyiségi elemzés és viszonyítás feltételeinek áttekintését. Az érdeklődő és bíráló jellegű megnyilatkozások elválasztása rendszerint kevesebb gondot okoz, mint a bírálat és a javaslat ötvöződése. A differenciálódás mértéke aligha lehet más, mint az igenlés és az öncélú tagadás között húzózó, leginkább csak sejtethető határvonal. A csak tagadó tartalmú szövegek a bírálat rovatába kerültek. Azok a kérdések és javaslatok, amelyek túlmutatnak a tagadás mezsgyéjén, indítványozó jellegűeknek minősültek. Előfordulhattak tévedések? Hibák? Természetesen. A szövegelemzés sohasem kockázatmentes: eleve számítani kell néhány százaléknyi, bizonyos határokon belül megűrhető, téves következtetésre.

Ezután megnyíltak a viszonyítások és összehasonlítások lehetőségei. Számképek tárják fel a véleményeloszlás teljes és részleges szerkezeteit: a felosztást általában és foglalkozások szerint végeztük el, ami alkalmat

ad a témakörök tulajdonságainak összevetésére. Sajnos csak a belső komparáció módszeréhez nyúlhatunk. A külső hasonlítás, a dinamikus statisztikai elemzés gazdag eszköztárát nélkülözni kell, mert a jelenségeket, észleleteket mennyiségileg nem tudjuk mihez hasonlítani. Meg kell elégednünk a leírás módszerével. A társadalomrajz képlékeny, változatos, s ezáltal gyakran kétes hiteles eszközeivel. Különböznék mi mást akarhatna az újságíró, mint elmesélni észleleteit, tapasztalatait, sejtéseit?!

Küszöbötől a parlamentig. Ezzel kezdődött, s ez a témánk foglalata. Ha ön lenne a riporter, mit kérdezne a képzeletbeli illetékestől a politikai rendszer tárgyköréből? Mit kifogásolna? Mit indítványozna? Az »írányított érdeklődés« e területe tele útvesztőkkel, tévelygés kockázatával: ide csalogattuk az »egyszerű« embereket. Tudnak-e tájékozódni az ismerősnek látszó, s mégis talányos fogalmak sűrűségében? A politikai rendszert szaktudományok tárgyalják, vastag könyvek foglalkoznak vele. A vastag könyvek közül az egyik legvastagabb (dr. Jovan Đorđević: *Novi ustavni sistem*) az adott társadalom teljes politikai alakzatát érti a politikai rendszer fogalmán, azt a hatalmas, már-már beláthatatlan építményt, amelyben az embernek cselekvő és öngazgató szerepe van: amelynek térfogata tágabb az alkotmány építményénél, hiszen politikai rendszert alkotmányosan leírni, szabályokba foglalni a szabadság kiszorítását, az ember cselekvő, öngazgató szerepének sorvasztását jelentené, s nem jutna hely a kezdeményezés, alkotás, a gondolat, az ember szabadságának...

Teljesség felé haladó ember szabadságának!

A teljesség felé haladó ember szabadságának, aki — Lukács György szép meghatározása szerint — »közéleti ember is«... »mindig több és több ember lesz, aki mélyebben fölfedi maga előtt azt a kérdést, hogy az én egyéni teljességem csak akkor lehetséges, ha a nembeliség legfőbb parancsát, mint az én egyéni életemnek a földadatát fogom fel« — mondotta a nagy filozófus a 7 Napnak adott interjújában. Ha ennek az írásnak sikerül felvillantania a teljesség felé haladó, siető, vagy botorkáló ember néhány aggodalmát, problémáját, gondját, tündődését, töprengését, haragját, elégedetlenségét, szándékát, akaratát, ha sikerül valamit megmutatni az út kátyúiból, kanyaraiból, buktatóiból, győzelmek örömeiből, kudarcok keserűségéből, akkor elérte célját.

Az esendő emberről lesz szó. A köznapi emberről, aki közéleti mivoltában, öngazgatói szerepének gyakorlásában tevékeny részese az adott társadalom konkrét politikai alakzatának. Emberről, itt és most. Itt, Jugoszláviában, ahol csaknem félmillió magyar nemzetiségű polgár él, és most, a dinamikus mozgások időszakában. Az öngazgató eszméje, az ember teljesség felé törekvő létezésének minden vonatkozásában igényli, feltételezi az egyenjogúságot. Cselekvő folyamat. Alkotó azonosulás áradása. Nemcsak a polgár és a politika azonosulásáról van szó. Jugoszláviában élő magyar nemzetiségű állampolgárok megnyilatkozásai kerültek mérlegre!

Mennyiben, hogyan, miképpen él ez a nemzetiség a politikában? Miként vélekedik, mire összpontosul a figyelve, milyen sajátos gondokkal, bajokkal küzd? Miként vélekedik helyzetéről, közvetlen és tágabb politikai környezetéről, milyen kérdések aggasztják? Miképpen viszonyul a közösségi ügyekhez? Saját egyéni ügyének érzi-e azokat? Mint Lukács György mondja, egyéni élete földadatának tartja-e a nemzetiség legfőbb parancsát és mennyiben? Megannyi izgalmas kérdés. A felsorolás végén kezdhetnek előlről, folyton újak születnek.

A »MINTA« FOGYATÉKOSSÁGA

Ezenháromszázhuszonkilenc nyilatkozás alapján nagyképűség lenne kielégítő válaszokat ígérni. Tudományos tények, összefüggések feltárását helyezni kilátásba. Nem a statisztikai »minta« szűkössége miatt, általánosítottak mifelénk tucatnyi adat alapján is! Ez a minta azonban bizonyos vonatkozásokban fogyatékos. Nem elég reprezentatív. »A minta akkor reprezentatív, ha jól jellemzi a populációt — amelyet viszont éppen a

mintán keresztül ismerünk meg.« (Hajtman Béla: *Bevezetés a matematikai statisztikába*. 151.) Majd: »A reprezentativitást a mintaelemek (adatok) alapján nem lehet tehát megállapítani: valamilyen módon »kivülről« kell azt biztosítani. Erre a *mintavétel* módjának megfelelő megválasztása alkalmas.«

A követelmény számunkra teljesíthetetlen. Illetve teljesíthetnénk, ha utólagos korrekcióval összhangba hoznánk a populáció eloszlásával, ami az adatok egy részének mellőzését követelné. A mesterségesen szűkített adatkör belső eloszlása arányosítható a populáció — a jugoszláviai magyarság területi, morfológiai, korosztály szerinti, nemi stb. — összetételével, de ezzel nem nyernénk semmit. Viszont a minta fogyatékoságainak feltárásával, bírálatával, a szociális háttér bemutatásával bővebb ismeretek tartományai felé nyílnak járható utak. Vélemények és számok batárján olyan vidékre indulunk, ahol kevés a megbízható irányjelző. Ahol sejtek szövik át a tények rendjét, ahol minden hipotézis valami.

A jugoszláviai magyarság 63,6 százaléka Bácskában, 22,2 százaléka Bánátban és 14,2 százaléka Vajdaságon kívül él. Az adatgyűjtést szervező 7 Nap című hetilap példányszámának 81,5 százaléka Bácskában, 16,1 százaléka Bánátban, 2,4 százaléka pedig Vajdaságon kívül (Baranyában és a Muravidéken) kel el. Bácskában minden száz magyar nemzetiségű lakosra 25,8, Bánátban 14,4, Baranyában és a Muravidéken pedig 3,3 példány jut. (Az adatok Biacsi Antal: *Akik nélkül nem újság az újság* című tanulmányából valók.)

A populáció és a példányszám területi eloszlása között mutatkozó eltérések negatív irányban hatottak a »minta« reprezentativitására. A »minta« megoszlásában Bácska 81,2 százalékkal (a populációban 63,6, a példányszámban 81,5 százalékkal), Bánát 16,7 százalékkal (a populációban 22,2, a példányszámban 16,1 százalékkal), Baranya és a Muravidék pedig 2,1 százalékkal (a populációban 14,2, a példányszámban 2,4 százalékkal) részesedik. A »minta« valamivel hitelesebben reprezentálja a populációt, mint a példányszám, de korántsem kielégítően.

Az ebben az írásban alkalmazott területi felosztás — a szűkebb regionális szempontok kidomborítása érdekében — eltér az előbbtől. S bár komplikálja az összehasonlítást, mégis felvázoljuk, mert valószerűbben mutatja a kísérlet előnyeit és fogyatékoságait. Az adatok 45 százaléka Észak-Bácskából (Szabadka és Topolya községek), 26,6 százaléka a Tisza mentéről (Kanizsa, Zenta, Ada és Becse községek), 16,7 százaléka Bánátból, 11,7 százaléka pedig Bácska többi részéből, továbbá Baranyából és a Muravidékről ered. Ez a területi felosztás sem »javította« a »minta« reprezentativitását, mégis jobban kidomborította a tájegységek sajátosságait. A magyarság földrajzi eloszlásához viszonyítva Bácskát az átlagosnál több, Bánátot és a többi területet viszont kevesebb adat képviseli.

A bácskai tájegységek viszonylatában sem beszélhetünk arányos eloszlásról. A Tisza mentéről származó adatok legjobban megközelítik a reprezentativitás mértékét. Észak-Bácskát túl sok adat képviseli, ami más vonatkozásban gátolja a komparációt, eleve valószerűtlenné teszi a tájegységek mutatóinak összevetését. Észak-Bácska és a Tisza mente kiugrik, Zombor környéke és Dél-Bácska háttérbe szorul. Nem célunk a jelenség okait kutatni, azonban tapasztalatból tudjuk, hogy Észak-Bácskában és a Tisza mentén nő a »magyar betű« iránti kereslet, míg Bánátban, Dél-Bácskában s különösen a Vajdaságon kívüli vidékeken (a vertikális szervezet ellenére) csökken.

Bánát nemzetiségi szórványai (Ürményháza, Debelyacsa, Ittabé, Torda, Székelykeve, Csernye, Tóba, Vojlovica, Ivanovo) enyhén, de tartósan fogatkozik a kereslet a magyar nyelvű sajtótermékek iránt. Ez elvándorláson kívül ennek egyéb okai vannak, amelyek részletezésére nem vállalkozhatunk. Mindenesetre megnyugtató, hogy a Szocialista Szövetség tartományi választmányában felfigyeltek a kérdésre. A kísérletünk adatainak eloszlásában mutatkozó aránytalanságok, mint látjuk, beszédesek. A vélemények sokasága mellett a vélemények hiánya is beszédes tünet.

A megnyilatkozások 56,1 százaléka faluról (rurális környezetből), 43,9 százaléka pedig városból (urbanizált környezetből) érkezett. A településtípusok szerinti eloszlás sem fedi teljes hűséggel (noha megközelíti) a populáció urbanizáltságának fokát. A megközelítés átlagos érvényű: tájegységek szerint az egyensúly felbomlik. Két város, Szabadka és Zenta kicsúcsosodik. Zrenjanin, Újvidék és Zombor — az ott élő magyarok arányához viszonyítva — mélyen az átlagon alul reked. Nagy kérdés az is, hogy az úgynevezett »félvárosok« (Topolya, Kanizsa, Ada, Kula) mennyiben felelnek meg az urbanizált környezet kritériumainak. De ez sem tartozik a vizsgálódás tárgyköréhez.

A regionális vetületek áttekintésével arra a kérdésre kaptunk választ, hogy *honnan* jöttek a vélemények, *honnan* erednek az adatok, a minta elemei. Melyik területekről és milyen településtípusokból.

Lássuk most az adatszolgáltatók szociális rétegződését, jobban mondván tevékenység szerinti megoszlását. Hasonlóképpen vetődik fel a kérdés, mint az előbb: honnan, milyen szociális környezetből származnak az adatok? (Az 1. számú táblázat mutatja a választ.) Ez a struktúra sem egészen hű tükörképe a valóságnak. Adataink az átlagos jövedelmű és az átlagos műveltségű rétegeket hozzák előtérbe, letompítva a valóság szélsőségeit, végleteit, ami azért is méltánylandó, mert a tartalmak többnyire az átlagember véleményét, a társadalmi tudat átlagos szintjét reprezentálják. A képviselt szociális közeg kiterjedtségénél, súlyánál fogva meghatározó erővel hat a »helyi közvéleményre«, amit lokális keretek között sem az egyéni okoskodás, hangoskodás, ékesszólás alakít.

1. TÁBLÁZAT

Tevékenységek szerint	A minta eloszlása százalékban		
	összesen	ebből üres szelvény	az üres szelvények eloszlása
Munkás	39,1	7,4	27,0
Földműves	13,3	9,4	11,9
Diák (fiatal)	10,9	16,3	17,8
Háztartásbeli (nő)	26,2	15,0	36,1
Tisztviselő	10,5	7,1	7,2
Összesen	100,0%	11,2%	100,0%

Az első számoszlop az összes adatok eloszlását mutatja. Részesedéssűkhöz mérten a földműveseket meglehetősen alacsony viszonyszám képviseli. Ne feledjük el, a vajdasági magyarság fele földműveléssel foglalkozik. Vajon a földművesek érdeklődnek legkevésbé a belpolitika iránt? Aligha. Ugyanis a számkép csalóka, kegyes torzításokat tartalmaz. A háztartásbeliek nagyobbik része — mintegy 65 százaléka — földművesfeleség: parasztszaladokban az asszony a közéleti kérdésekben gyakran azonosítja magát a család véleményével. Vagyis a földművesek jóval nagyobb arányban szerepelnek a tartalmak ötvözetében, mint amennyit a számok mutatnak.

Örvendetes viszont a munkások nagyarányú részvétele, sokirányú közéleti érdeklődése. A vajdasági magyarság társadalmi szerkezetében a meghatározó politikai szerep a munkásosztályé.

A második és harmadik számoszlop (az üres szelvények részesedése és osztódása) kiegészítő magyarázatot kíván. Az adatszolgáltatóknak módjukban állt a hat szelvény közül egyet üresen hagyni. Erről kimondottan ők döntöttek. A mellőzött tárgykörök mutatójával (elvileg 16,5 százalékgig emelkedhetett) egyes problémacsoportok »rázósságát« kívánjuk érzékel-

tenni. A nemzetiségi viszonyok esetében az üres szelvények mennyisége a húsz százalék fölé emelkedett, viszont a külpolitika tárgykörében a nyolc százalékot sem érte el.

Mi van a dolog mögött? Politikai bátorság hiánya? A vajdasági magyarok bátrabbak a külpolitikában, mint a nemzetiségi viszonyok porondján?

A kérdés alaposabb figyelmet érdemel. A bátorság hiányáról szólnunk, de nem önkényuralmi tapasztalatok kütfőjéből merített fogalmak szerint (ezt az ellenséges eszmei és politikai áramlatok szabadúszói mondogatják), hanem az ismeretlen erdőbe tévedt tájékozatlan ember bátortalanságáról (bátortalanságnak tetsző óvatosságáról), aminek legfeljebb közmondásos köze lehet a félelemhez. (Jobb félni, mint megijedni.)

Mi jellemzi az átlagpolgár átlagos politikai tájékozottságát? Milyen ismeretek, tudatelemek hatnak rá? Az összetevők zömét (az időszéri tartalmakat) részben a társadalmi tájékoztatás (közvélemény-alakítás) eszközei szállítják, részben közvetlen érintkezések (értekezletek, konferenciák, előadások) útján jutnak a tudat tárházába. Ezek aktuális, újságokban olvasható, rádióban hallható, a televízió képernyőjén látható, a konferenciákon tapasztalható információk. Nagy részük (különösen a tömegközli eszközök által szállított időszéri szövegek, jelek, képek) a külpolitikára vonatkozik. Egyszóval: a nemzetközi élet mezején sok információ terem, s ebből mind nagyobb és nagyobb mennyiség kerül az átlagos »halandó« élé.

S tegyük hozzá: a társadalmi tájékozottság színvonalát az időszéri tartalmak mellett infrastrukturális információk tömege határozza meg. A tananyag pozitív utóhatására, később gyűjtött elméleti, tapasztalati ismeretanyagra gondolunk, ami hasonló szerepet játszik a tudat műhelyében, mint az infrastrukturális beruházás a gazdasági életben: a láthatatlan jövőt készítik elő, a termelőerők elkövetkező fejlődését teszik lehetővé. A világpolitika szinte közvetlen folytatása az iskolában tanult világtörténelemnek, amihez a földrajz értékes kiegészítő ismeretanyagot kölcsönöz, tehát minden új hírmag művelt, fogékony talajba kerül. A hatalmas információ mennyiség észrevétlenül felszívódik a tudat érrendszerébe, s ott tovább munkál. A nemzetiségi viszonyok vonatkozásában hiányzik az infrastrukturális alap: szikkadt, műveletlen a talaj. Képzeljünk el egy ingoványra épült gyárat, utak, vasutak, lakótelepek és egyéb infrastrukturális követelmények nélkül... Melyek a bátortalanságnak tetsző tartózkodás gyökerei! Sokat kell még dolgoznunk azért, hogy a nemzetiségi viszonyok szövevényében olyan otthonosan mozogjunk, mint a külpolitikában.

Még egy utólagos pillantás az 1. számú táblázatra. Az üres szelvények részesedése mindössze 11,2 százalék, sokkal kisebb, mint amekkora a nemzetiségi viszonyok témakörében volt. Szó sem lehet túlzott tartózkodásról. Viszont az adatok szóródása szembetűnő: a csoportok között jelentős eltérések vannak, a munkások, földművesek, fejmunkások »elhallgatni valója« feleannyi, mint a diákoké és a háztartásbelieké, továbbá az érdeklődés sokkal intenzívebb azokban a társadalmi kategóriákban, amelyek cselekvő módon kapcsolódnak az élet eleven áramköréhez, a gazdaság, a termelés folyamataihoz, mint az »életre készülők«, vagy a háztartásbeliek csoportjában.

A gazdaság, a termelés folyamataihoz való viszony bizonyos fokig meghatározza a politikai érdeklődés szűkebb tárgykörét és intenzitását. Ez korántsem a fiatalok és a háztartásbeliek szerepének elmarasztalását jelenti. Az ifjúság életkoránál fogva sem folyhatott bele egészen a politikába, bár az üres szelvények magas mutatószáma önkéntelenül az oktatás eszmei színvonalának problémakörébe csalja a figyelmet. (Ami különben a zágrábi események, s főleg Tito elnök beszédei után országos viszonylatban is visszakerült a közérdeklődés homlokterébe.) Ezek az adatok csak alátámasztják a dolog időszériuságát.

A néma válaszok 36,1 százaléka háztartásbeliektől ered. Százból tizenöt kikerülte a kockázatot. Hagyományos, ismert, agyonprédikált állapottok rejtegetik az okokat: konyha, háztartás, gyermek, dolog, dolog és

dolog... Az asszonyok számára a politika leginkább konkrét valami, s nyomban a lakás küszöbénél kezdődik. A később idézett szövegek jelentős hányadát nők írták: gondolataik nem futnak a messzeségekbe, de a közvetlen környezetben sokféle ágaznak: iskola, bolt, ártézi kút, járda, községháza, s amikor az érdeklődés ösvényei a falu vagy város határán túlra vezetnek, amikor a parlamentet említik, akkor is ott van szavakba pályázva a siró gond vagy a pajkos öröm.

ÖSVÉNYEK ÉS CÉLOK

Az ezerháromszázhuszonkilenc jugoszláviai magyar nemzetiségű állampolgár politikai tárgyú megnyilatkozását, véleményét, kérdését, javaslatát boncolgatva, a statisztikai minta területi és szociális elosztásának szemléje után, irányítsuk figyelmünket az érdeklődés útvonalaira. Eddig megtudtuk, honnan jöttek az adatok, áttekintettük a területi, településtípusok és a tevékenységek szerinti struktúráját, s ezek vázlatában valamelyest differenciálódottak a nem és kor szerinti csoportok, természetesen csak annyira, amennyire ezt a vélemények összképének rajzolata kívánta. Míután tudjuk, honnan jöttek az adatok, nézzük, merre mennek a gondolatok.

Eddig az adatforrásokra irányult a figyelem. Most a *vélemények tárgyának* szövevényes világába lépünk. Általánosságban esett róla szó: »politikai rendszer« — mondtuk a bevezető fejezetben. Az érdeklődés ösvényeinek felderítése a terület további parcellázását igényli. (A megközelítés módjának ismertetésekor hat részre osztottuk.) Lássuk külön-külön a részeket. Az út először hatfelé ágazik, később a »főutak« újra szétválnak kisebb, még részlegesebb célok irányába.

Az út fogalmán a *kiindulási pont* és a *cél* között levő kommunikatív csatornát értjük. A kiindulási pont ismert. A célok következnek. A felosztást egyvezényes alapon, az adattömeg természetes rétegződése szerint végeztük. A részek elnevezésénél kerültük a tudóskodó, precíz és átfogó meghatározásokat. Jelképszerű címek állnak a tárgykörök előtt, inkább érzékeltetve, sugalmazva, mint pontosan megjelölve azok határait, tartalmi sajátosságait.

1. **AZ ÖNIGAZGATÁS KAPUJÁBAN.** A munkástanácsok tevékenységével, öniszervezési jogkörrel, döntésekkel, jövedelemelosztással, a helyi közösségek öniszervezési gyakorlatával, a községek öniszervezési munkálkodásával kapcsolatos tartalmakat foglalja össze. Az egész témakört a statisztikai táblázatokban A betűvel jelöljük.

2. **SZAVAZÁS ELŐTT ÉS SZAVAZÁS UTÁN.** Ezt a témakört B betű jelöli a kimutatásokban. A választási rendszerrel, képviselők és a választók kapcsolatával, a kulcsokkal, a visszahívás problémáival, a képviselő parlamenti tevékenységével, valamint a jogalkotással kapcsolatos megnyilatkozásokat tartalmazza. Azt a politikai szférát, mely által az állampolgár közvetlen kapcsolatba kerül az ország dolgaival.

3. **KONFERENCIÁRA HÍVNAK...** A témakört C betű jelöli. Többnyire a politikai cselekvés »technikájára« vonatkozó ügyeket tartalmazza. Ide soroltuk a politikai szervezetekkel, Kommunista Szövetséggel, Ifjúsági Szövetséggel, szakszervezetekkel, Szocialista Szövetséggel, valamint a sajtóval és a tömegközli eszközökkel kapcsolatos kérdéseket, bírálatokat, javaslatokat. A témakörön belül külön fejezetet szentelünk a tömegközli eszközökre vonatkozó megjegyzéseknek.

4. **A KÜSZÖBÖN TÚL..** A helyi viszonylatokban kielégíthető szükségletek, igények tárgykörét a statisztikai táblázatokon D betű jelöli. Helyi és városközi, illetve távolsági közlekedéssel, kulturális tevékenységekkel, közegészségügygel, foglalkoztatási lehetőségekkel, iskolák, a tanügyi problémáival, népjóléti, nyugdíj- és gyermekvédelmi ügyekkel és általában a közművekkel (járda, vízvezeték, villany, parkosítás, faluszépítés) foglalkozó megnyilatkozásokat tartalmazza.

5. **AZ ÁLLAM KÖNYVÉDŐVEL.** E betű jelöli. Tartalma: hivatali önkény, tolóablak, bonyodalmas ügyintézés, az ügyfelekkel szembeni go-

rombaság, a bürokrácia minden válfaja, sógorság, komaság, korrupció, helyi előírások, rendőrség, bíró, sérelmek, törvényszék, nyelvhasználat, idézés, kisbíró, községháza, városháza és még nagyon sok minden, ami összefügg az állampolgárok és az állam helyi szerveinek kapcsolatával.

6. AZ ÁLLAM TÁVOLRÓL. A legelvonatkoztatottabb tárgykört a statisztikai kimutatásokban F betű jelöli. Ide csoportosítottuk a gazdasági hatóeszközökkel, agrárpolitikai intézkedésekkel, külkereskedelmi rendelkezésekkel, vámrendszerrel, árpolitikával, dinárral, devalvációval, a tartomány helyével és szerepével, az állam elhalásával összefüggő megnyilatkozásokat.

A két utolsó tárgykör (Az állam könyökvédővel, s Az állam távolról) bizonyos vonatkozásokban szorosan összefüggő fejezet: felosztását a viszonyulások eltérő természete indokolja. Az állam egyrészt távol — mondhatnók az érdeklődés látóhatárának a tulsó peremén áll — az idevágó kérdések többnyire érdeklődő jellegűek. (Mi lesz a dinárral, az árakkal, a vámrendszerrel? stb.) Mikor az állam »emberközébe« kerül (községháza, idézés, kisbíró, tolóablak, tisztviselő) a tartalmak jellege is változik, az érdeklődést bíráló — gyakran igen éles bíráló — váltja fel. E kétféle viszonyulás tette szükségessé a területek elválasztását.

A jelképszerű címeket betűjelekkel helyettesítve, felírható a képlet: $A+B+C+D+E+F = \text{AZ ÉRDEKLŐDÉS EGÉSZ TÁRGYKÖRE}$. Nem kell megjedni: jelek csak a statisztika miatt kerültek a szövegbe. A betűk összességükben a teljes érdeklődési teret mutatják. Felvetődik a kérdés: mi iránt érdeklődnek, mit bírálnak és mit akarnak indítványaikkal módosítani a kísérlet alanyai? Az összkép szerekezete az érdeklődés intenzitásának sorrendjében:

2. TÁBLÁZAT

Az érdeklődés tárgykörei	A minta megoszlása
B (szavazás, képviselő)	22,2%
D (a küszöbön túl...)	19,4%
C (konferenciára hívnak...)	16,4%
A (önigazgatás)	15,0%
E (az állam könyökvédővel)	13,6%
F (az állam távolról)	13,4%
Összesen:	100,0%

Az előbb vázolt egyezményes sorrendet az intenzitás mértéke felbórtította, csak a két utolsó betű maradt a helyén. A számoszlop fokain az embert közvetlenül érintő nagyobb cselekvési lehetőséget nyújtó tárgyköröket látjuk. Legalul a passzivitásra (csak viszonylagos, részleges passzivitásról beszélünk) »kárhözható« területek, ahol az állampolgár leginkább, vagy csak korlátozottan cselekvő tényező. Helytelen lenne ebből messze menő következtetéseket levonni. A jelek mégis indokolják a munkahipotézis felállítását: ott csúcsosodik az érdeklődés hullámvonala, ahol az ember leggyorsabban válhat közéleti emberré.

Helyszúke miatt sem érdemes részletesebben boncolgatni a számoszlop titkait, tüzetesebben kutatni, mit rejteget a 22,2 vagy 13,4 százalék, annyi azonban megállapítható, hogy az érdeklődés intenzitása (hatásfoka, erőssége) az elidegenedettségek lépcsőzetével ellentétes irányba mozog. Megváltozna a kép, ha az államra vonatkozó témaköröket összevonnánk, de ez aligha lenne ésszerű, mert az emberek minőségileg másképpen viszonyulnak a hatalomszerkezet két szférájához: az egyiket bírálják, szidják, a másiktól a »csodát« várják.

Hiba lenne túlzott jelentőséget tulajdonítani a véleménykoncentráció mozgásirányainak olyan statisztikai táblázat alapján, amelyen ennyire

keskeny a szóródás sávja. Más szóval: a szerkezet számképét inkább a kiegyenlítődés jellemzi, mint a különbségek. A táblázat szinte kínálja a következtetést: az adatszolgáltatók belpolitikai érdeklődése rendkívül sokrétű és viszonylag kiegyensúlyozott. Hogy a minta tulajdonságai mennyire vonatkoztathatók az egész populációra? Erről lehet vitatkozni. Más forrásokból eredő ismereteink, egyéb tapasztalataink szerint csekély az eltérés.

Altalánosságban másmilyen a felbontott kép.

3. TÁBLÁZAT

Tevékenység szerint	A	B	C	D	E	F	Összesen
Munkás	17,3	20,1	17,6	15,6	14,8	14,6	100%
Földműves	8,9	21,8	11,2	29,6	11,2	17,3	100%
Diák	12,8	23,5	17,1	27,2	8,2	11,2	100%
Háztartásbeli	11,4	22,6	16,0	22,8	16,9	10,3	100%
Hivatalnok	20,0	23,1	14,6	10,0	13,0	19,3	100%

Kiegyensúlyozott érdeklődés csak a szavazás és a képviselő munkája iránt (B) mutatkozik. A témakör jelét az előbbi táblázat számoszlopának élén láttuk. A mondottakhoz kívánczik a megállapítás: a szavazásra, a képviselő munkájára minden réteg szinte egyformán »kíváncsi«. Csúcs és mélypont között másfél százalék az eltérés. A többi tárgykörökben alaposan megváltozott a helyzet. Különösen az öngazgatás mezéjén mutatkozik nagy szóródás (a legkisebb és legnagyobb viszonyszám közötti különbség 11,1 százalék), ahol meglepetésszerűen (vagy nem?) a szellemi foglalkozásúak kerültek az élre.

A számok még sok izgalmas titkot, további kutatásokra, elemzésekre serkentő, a tapasztalat mérlegére kívánczó hipotézist rejtegetnek. Az öngazgatás tárgykörére külön fejezetben térünk vissza. Mérsékeltén arányos érdeklődés mutatkozna a politikai szervezetek iránt is (C), de a földművesek »elrontották« a harmóniát, nem szeretnek konferenciára járni, mert »ott sok az üres szavalat«. A konferenciákkal is külön fejezetben foglalkozunk.

A társadalmi szükségletek és igények rovatában (D) áll a két legmagasabb viszonyszám. A földművesek kérdéseinek 29,6, a diákok kérdéseinek pedig 27,2 százaléka a helyi vonatkozású anyagi természetű közügyeket érint. Itt tetőzik a háztartásbeliek figyelmének hullámvonala is (22,8 százalék), noha a számoszlopot jóval csekélyebb szóródás, arányosabb eloszlás jellemzi.

Utak, iskolák, villany...

Legkevesebb gondot — a jelek szerint — a szellemi foglalkozásúak okoznak.

A község házára viszont leggyakrabban az asszonyok járnak. (Vagy ők beszélik legkevesebé a »hivatalos« nyelvet.) A diákoknak kevés dolguk lehet a hivatalokkal. Az állam elvonatkoztatott ügyei iránt a fejmunkások »kíváncsisága« a legkifejezettebb. A háziasszonyoké a legmérsékeltebb.

A rétegek közül (a 3. táblázat vízszintes tagozódása) legarányosabban a munkások véleménytömege oszlik el. Sokirányú figyelmet sejtet. Ezzel szemben a földművesek és a fiatalok esetében nagy eltérések vannak: a földművesek érdeklődése elsősorban az öngazgatás tárgykörét, a fiataloké pedig az állammal kapcsolatos ügyeket kerüli el. A háztartásbeliek figyelmét a konkrét dolgok vonzzák, a szellemi munkások rovatában viszont az elvontabb témakörök dominálnak.

Általánosságban megállapítható: a közéleti érdeklődés irányaira, útjaira, koncentrálódására erősen hatnak a közvetlen társadalmi környezet anyagi adottságai és fogyatékoságai. Ami a hivatalnokok figyelmét legkevésbé vonzza, az a földművesek érdeklődésének előterében áll.

A KÜSZÖBÖN TÚL...

Az adatszolgáltatók 19,4 százaléka a lehető leggyakorlatibb oldaláról közelítette meg a belpolitika tárgykörét. Ezek 36,6 százaléka munkás, 28,4 százaléka háztartásbeli, 18,1 százaléka földműves, 15,5 százaléka diák és 1,4 százaléka szellemi munkás. A megnyilatkozások 60 százaléka érdeklődő, 18,9 százaléka bíráló jellegű, 19,8 százaléka pedig javaslatot tartalmaz. A tárgykör terjedelmes, tagolt, teljességében bemutatathatatlan. Az idevágó szövegek közül a jellegzetesebbeket válogattuk ki.

Az iskolákkal kapcsolatban:

»Nincsen nagy betekintésem az iskolák dolgaiba, de azt az egyet látom, hogy felszerelésük igen szegényes, azaz nem sokat változott az utóbbi tíz évben, holott az újságokból értesülök, hogy sokkal szegényebb községekben is jobban felszerelt iskolák vannak. Hol itt a hiba?« (Háztartásbeli, GOMBOS.) »Miért nem lehet itt egy mai kornak megfelelő iskolát építeni, hogy legalább a nyolc osztályt be tudják fejezni a diákok? Lehet, hogy az autóbusz, ami hordja őket, az se kerül sokkal kevesebbe, mint ha ide elég tanerőt hoznának és rendes iskolát építenének. Itt olyan öreg iskola van, hogy még dédszülteink is abba jártak kisdíák korukba.« (Háztartásbeli, ADORJÁN.) »Miért nem lehet megoldani végre a VII. és VIII. osztályba járó gyerekek buszkérdését? Miért mostohagyerekei ezek az országnak? Diákbusz, váróterem nincs. Esőben, sárban az utcán, vagy a kocsmában (ahol a gyerek szépét, jót nem lát) várják a buszt. Az autóbuszban azután olyan kényelmes az utazás, hogy a sardiniák kényelmesebben vannak a dobozban. Az ígéretések valóra válnak valahára? (Háztartásbeli, KEVI.)

Helyzetjelentések, tudósítások falvaink gondjairól. (Figyeljék a helységneveket!) Az apró települések tanyaközpontok iskolái hatvan-hetven éve (ahol a felszabadulás után új iskolák nyíltak, onnan nem jöttek panaszok) épültek, s azóta toldozottan-foltozottan szolgálnak rendületlenül. Néhol ijesztően elhanyagolt állapotban, s a közfigyelem peremére taszítottan: a nagy kommunák megalakulása után virágzásnak indult »fővárosok« árnyékában. Újabbán a tanügyi szakemberek (az újságíró gyakran tanúja) főleg a gazdaságosság (péni!) vonatkozásban emlegetik a falusi tanodákat mint korszerűsítés miatt becukandókat. A pótmegoldások (autóbusz) bajosak, körülményesek, s néha csak arra jók, hogy tanügyi gondból közlekedési legyen.

Kommunális ügyek.

»Aki a város szélén élnek és a két százalékot éppen úgy fizetik, mint a belvárosiak, negyedrészt sem élvezik a javukat, mert se jármű, se bekötő út (gondolom betonból), sőt a vízhálózatall se bíztatnak, pedig erre a város végén is nagy szükség lenne már!« (Földműves, KANIZSA.) »Én bajnai polgár vagyok és nő, így nem sokat értek a politikához, ezért mást szeretnék kérdezni: miért nem csinálnak Bajsán a járulékpénzből egy egyszerű buszmegállót és Topolyán is, mivel nincs hol meghúzódni, ha esik, vagy fúj.« (Háztartásbeli, BAJSA.) »Mi az oka annak, hogy nálunk nincs bevezetve a higiénikus vízvezeték, mikor pedig a járulékpénzt beszedik?« (Munkás, MÜZSLYA.) »Horgoson annak ellenére, hogy van vízvezeték, még nagyon sokan az ártézi kutak vizét isszák. És az ártézi kutak nagy része már nem jó. Elapadt. Miért nem lehet ezeket karbantartani? Így bizony egyik-másik utca lakosainak messzire kell menniük a vízért...« (Háztartásbeli, HORGOS.)

Tudósítások.

Mint apró csempék sorakoznak egymás mellé, egymást egészítve, dísztelen egyszerűséggel vetítik elénk falvaink rejtettebb valóságát. Komor

árnyak a kültelkek felől: egyforma járulék és hosszú várakozás az ígéretek teljesülésére. Nem osztályprobléma ez? Kanizsán és máshol panaszok figyelemzetnek: panaszok jelzik, hogy az utca, járda, ártezi kút és sok más városszéli gond öngazgatási jelszavakkal ékesített hivatalnoki rendezkedés tárgya, és ilyenkor ültetlenül is tenyészik a sógor-komaság, kéz kezét mos, korrupció, visszaélések gyanúja.

Utak.

A földművesek keseregnek leginkább.

»Szilágy és Apatin között a kövesút gyöngé minőségű: négy-öt hónapja csinálták és már tönkre megy. Csupa lyuk. A pótdát befizettük, s az út megint rossz.« (Földműves, SZILÁGY.) »Miért nem lehet már a kövesutunkat kibetonozni? Olyan rossz, hogy agrárzkódást kapni rajta. A naftagázosok tették tönkre, s most nem akarnak beleszegíteni a költségekbe. Nekem két családom jár Kanizsára iskolába. Többször délután négy órakor a sínbusszal, vagy gyalog jönnek haza, mert az autóbussz sokszor elpusztul és késik az út miatt.« (Földműves, ADORJÁN.) »Szabadka és Bajmok között a műút keskeny. Van-e remény arra, hogy valaha is kiszélesítik?« (Földműves, BAJMOK.) »Mikor kezdik építeni a megígért kövesutat, amely összekötné Ulymát a deliblatói homokpusztával a Szusarán keresztül, illetve Versecet Kovinnal? A két képviselőnket nagyon ritkán látjuk!« (Földműves, SZUSARA.)

Szilágy... Adorján... Szusara...

Szusara az isten háta mögött. Kis falu a nagy homok közepén. Magyarok lakják. A múlt század utolsó évtizedében kerültek oda, telepítés útján. Félnapi járásra a vasút. Most várják az első kövesutat... Nincs elhagyatottabb zug Vajdaságban. Csoda, hogy kerülik a képviselők? Annak idején katonai terepjárón közelítettük meg. Nyögött a motor a száraz homokon, szeles aszályos nyár perzselt, és Szusara népe vasárnap templomba vonult imádkozni esőért.

Népjóléti ügyek.

»Mikor tárgyalják a parlamentben a sok elvált szülő gyermekének sorsát? Legtöbbnek az édesapja belföldön vagy külföldön bújkál, kibúvót keresve a gyermektartás alól. Szegény kis fizetésű édesanya pedig bolonduljon meg idehaza a sok gondtól. Minden szervezet azt állítja, hogy az ügy nem hozzájuk tartozik.« (Háztartásbeli, SZABADKA.) »Miért nem szabják a nyugdíjat, a családi pótlékot legalább az internátus árához, hogy a kevés jövedelemmel rendelkező gyermek is járhatna felsőbb iskolába minden kötelezettség nélkül?« (Diák, SZABADKA.) »Biztosítsunk nyugdíjat az öreg földműveseknek. Csak az őket megillető részt kéri vissza a társadalomtól, amelyet együtt felépítettek, és amely most őket tehernek tartja.« (Hivatalnok, PÉTERREVE.) »Van-e mód az orvosi magánpraxis bevezetésére? Úgy vélem, ezzel megoldódna az örökös, ám nem indokolatlan panasz az orvosi kezelés felületességére.« (Munkás, SZABADKA.)

A kérdések legtöbbször Szabadkáról jött.

Városból.

Baranyai levél: »Községünk lakói nyolcvan százalékban kiöregedett földművesek. Az elődeink által megalapozott javakat (erdőtelepítések), a sok száz millió értéket a Belje kisajátította. A megmaradtat meg elveszi a pélmónostori kommuná. Miért zaklatnak az ügyis terhes adóval meg mindenfélre hozzájárulásokkal? Miért nem fizet az, aki az értékeket elvitte?« (Földműves, VÖRÖSMART.)

Vörösmart. Idős parasztok falva. Nyolcvan százalék? Döbbenetes! Túlzás lenne? Tíz éve jártam ott... Az egyetlen falu Jugoszláviában, amelyet fél évszázada sorvaszt az egyke. Hajdani főhercegi földek szélén a Duna mentén. Az uradalomban már 1871-ben, a gőz centenáriuma előtt, annyi

búza termett holdanként, amennyit Bácskában az egyéni parasztok 1971-ben csépeltek. Az ország legrégebb nagyüzemű mezőgazdasági szervezete törvényszerűen sorvasztotta a gyámoltalankodó, öregedő falvakat. A regényes Vörösmarton ősszel megteltek a pincék... Forrt a vidámság. Érett a kábulat.

Külföldi munkavállalás.

»Mi lesz azokkal, akik külföldről hazajönnek és itthon akarnak dolgozni?« (Munkás, SZABADKA.) »Ezrével vándorol a nép idegen országokba dolgozni. Meddig tart a mi demokráciánkban a munkanélküliség?« (Földműves, HORGOS.) »A fiatal szakemberek képzése súlyos állami és egyéni milliókba kerül. Ezek jó része külföldre megy dolgozni. Egyes becslések szerint tíz százalékuk nem tér vissza. Vajon olyan gazdag ország vagyunk mi, hogy ezt megengedhetjük magunknak?« (Munkás, FEKETICS.)

Kérdések. Bírálatok. Vélemények. Indítványok.

E sorok olvasójának először nyílt alkalma megízlelni a szövegeket. Tizennyolc kérdést idéztünk a témakörhöz kapcsolódó 232-ből, szándékosan mellőzve a kevésbé közérdekű, helyi vonatkozású ügyeket és az elégedettség megnyilatkozásait. Az érdekesebb oldaláról próbáltuk láttatni a valóságot, melynek árnyékos barázdáin tiszta mag pihen és a pusztulás rothadó anyagai csíráképző erővé duzzadnak.

Mi jellemzi a szövegeket?

Nyílt, őszinte, bíráló hang. Pőre közvetlenség. Szókimondás. Nemcsak tagadás, nemcsak öncélú bírálat: a gondolatok mögött a tett akarása feszül. És nagy kérdés, mondhatnánk társadalmunk egyik vizsgakérdése, hogy a cselekvés szándékai tetté válhatnak-e, és ha nem, miért nem válhatnak azzá? A hasznos cselekvés erőinek felszabadítása az öngazgatás nagy ígérete. Talán a legnagyobb. Mi van ezzel az ígérettel?

A megnyilatkozások hangneme többnyire higgadt, tárgyilagos. Igaz, a kicsi papírlapon el sem fértek volna az olyan szenvedélyek, amilyenekkel az értekezleteken s az élet egyéb nyílt terein találkozunk. A tárgyilagosság mégis közéleti jártasságot sejtet. A szövegek dokumentáltak és éretek, ami természetesen nem egyformán érvényes mind a 232 esetre, de jellemző. Ez a konstruktív jellegű hozzáállás az erősödő közéleti felelősség záloga.

A községben kielégíthető társadalmi szükségletek köre folyamatosan bővül, sűrítve a gyorsabban növekvő igények és lassabban táguló lehetőségek közé ékelődő ellentéteket, melyek túlhaladásával szinte észrevétlen szociális átrétegződés megy végbe. Falvak és városok panaszra nem azonos tartalmak hordozója. Adorján, Szusara, Vörösmart mást hiányol, mint Zenta és Szabadka. De a megoldás öröme itt is, ott is világra hozza az új gondmagzatát, ami a közélet porondján a közvetlen politikai környezetben mind több öngazgatási alkalmat követel ezek tárgyalására, vitatására, megoldására. Ez a »községi politika« fő kívánalma, amiből a hivatalnoki »ügyelemzések ördöge« a nyilvánosság elvének maradéktalan érvényesítésével üzhető ki.

A városi és a falusi honpolgárok kérdései, gondjai sokban különböznek: a városi panaszok zöme egyéni indítékú (ebben a témakörben), a falusi panaszok szűkebb, zártabb világok sorsproblémáinak tövéről fakadnak: az eltérések egyszersmind a két településforma közötti történelmi szakadékokat jelzik. A hidépítés gyorsult az utóbbi tíz év alatt, az urbanizálódás fokozódott, de sok a múlt... A közérdeklődés peremén tengődő falusi iskolákból hátrányos helyzetből indulnak a gyerekek az élet megpróbáltatásai felé. A történelmi hátrány, napjainkban, szociális különbségeket tartósít.

Ennyit.

(Folytatjuk)